

Archeologický náález a jeho stopa v písemných pramenech. Hrob jedince s poruchou růstu ze hřbitova u sv. Petra v Olomouci¹

Hana Dehnerová – Tomáš Jelínek – Jitka Jonová – Lukáš Šín

1. Úvod²

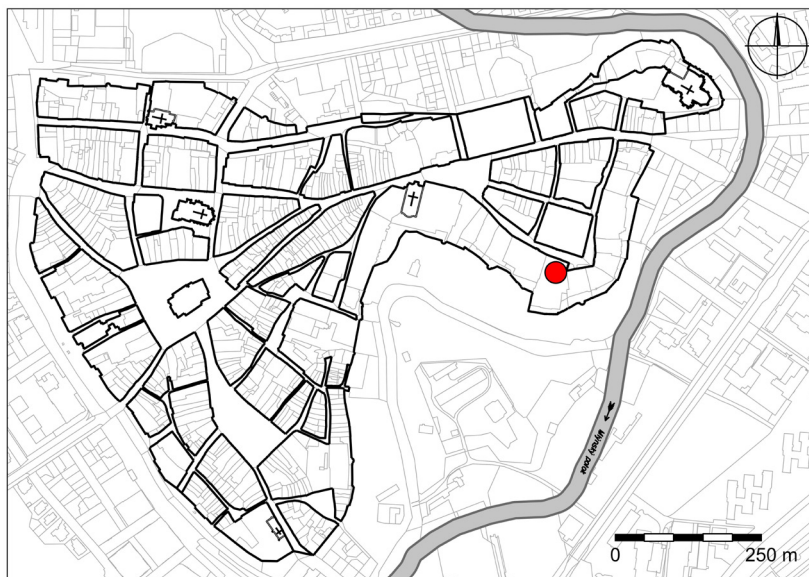
Archeologický výzkum, který proběhl v letech 2015–2017 v rámci rekonstrukce budovy Filozofické fakulty Univerzity Palackého na Křížkovského ulici č. 10 v Olomouci (obr. 1) přinesl řadu nových poznatků, z nichž některé již byly publikovány, většina nálezů však zatím čeká na zpracování.³ Jedním ze zkoumaných areálů byla část hřbitova náležící ke kostelu sv. Petra. Pohřbívalo se zde od středověku až do roku 1784.⁴ Hřbitov sloužil farnímu obvodu, pod který spadala část Předhradí (dnešní tř. 1. máje, Křížkovského, Wurmova), ale také olomoucké předměstí Závodí. Skladba farníků byla různorodá, kromě osob z církevního prostředí (služebnictvo z kanovnických rezidencí, laičtí

¹ Příspěvek vznikl v rámci dílčího cíle I.1 Zpracování a vyhodnocení záchranných archeologických výzkumů NPÚ na vybraných nemovitých kulturních památkách, městských rezervacích, zónách a územích České republiky s dosud nechráněným archeologickým potenciálem, výzkumné oblasti I. Archeologie, financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (IP DKRVO).

² Příspěvek využil databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

³ Blíže k výzkumu ŠLÉZAR, Pavel – DEHNEROVÁ, Hana: *Kostel sv. Petra v Olomouci ve středověku z pohledu archeologických pramenů*. Historica Olomucensia 59, 2020, s. 13–51.

⁴ Nejstarší písemná zpráva, která se zmiňuje o hřbitovu u sv. Petra, je z roku 1391 (viz Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (dále jen CDM/ XII, s. 7, č. 11), pohřbívalo se zde však už dříve (SPÁČIL, Vladimír: *Z minulosti olomouckých hřbitovů*. In: BLÁHA, Josef – KOLÁŘ, Bohumír – SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: Olomoucké hřbitovy a kolumbária. Olomouc 2001, s. 7). Poslední dva pohřby proběhly podle zápisu v matrice zemřelých dne 22. dubna 1784, viz Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (ZAO Olomouc), fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, NAD: 165, inv. č. 5570, sign. O I 2, Olomouc, římskokat. f. ú., Sv. Petr a Pavel, časový rozsah: 1754–1784. In: Digitální archiv Zemského archivu v Opavě – Matriky [online databáze]. Zemský archiv v Opavě, ©2023, poslední aktualizace: 2020-05-16. Online: https://digi.archives.cz/da/PaginatorMedia.action?_sourcePage=JX5A8eyXLA18I-32Pf1tZ00oEqdC-5jMs3wtXLxkXSJTLVkj-Vb9_za1czCRfw_cCO0GrCeB9SCB5k25hCFSAWBNu44r0iQ7eMeSw983BQp8%3D&row=190 [cit. 28. 8. 2023].

Obr. 1: Místo nálezu na výřezu z digitální katastrální mapy Olomouce (digitalizace Jan Grégr).

služebníci kostela – zpěváci, zvoníci, různí úředníci apod.) zahrnovala také šlechtice i měšťany a jejich domácnosti, ale i řemeslníky či rybáře ze Závodí. Archeologicky bylo zjištěno minimálně 542 hrobů, což je ale jen část všech pohřbených. Nejpočetnější byl horizont barokních hrobů.⁵ Také antropologický průzkum se zatím dotkl jen části nalezených kosterních pozůstatků. Některé výjimečné situace či zjištění již byly publikovány.⁶ V předkládaném příspěvku se pokusíme vyhodnotit ne příliš častý archeologický nález jedince s poruchou

⁵ ŠLÉZAR, P. – DEHNEROVÁ, H.: *Kostel sv. Petra*, s. 28–29.

⁶ ŠÍN, Lukáš – DEHNEROVÁ, Hana: *Novověký pohřeb ženy s dítětem – tafonomická analýza*. Ročenka 2018. Archeologické centrum, příspěvková organizace, Olomouc 2019, s. 226–236; ŠÍN, Lukáš – DEHNEROVÁ, Hana: *Anatomická nebo patologická pitva? Identifikace zásahů na tělech dvou novověkých jedinců*. Ročenka 2020. Archeologické centrum, příspěvková organizace, Olomouc 2021, s. 182–190; LUNDOVÁ, Markéta – ŠÍN, Lukáš – DEHNEROVÁ, Hana – PECHANCOVÁ, Radka – KURKA, Ondřej – BEDNÁŘ, Petr – KUČERA, Lukáš: *Evaluation of chemical composition of cribra orbitalia from post-medieval children graves (Olomouc, Czech Republic)*. *Prähistorische Zeitschrift* 98, 2023, č. 1, s. 389–398. Online: <https://doi.org/10.1515/pz-2022-2045> [cit. 4. 8. 2023].

růstu a odpovědět na otázku, zda člověk, který se určitým způsobem vymyká normálu, nezanechal odraz také v dobových písemných pramenech.

2. Stručné uvedení do problematiky

Jak vyplývá z výše uvedeného, tématem našeho příspěvku je člověk malého vzrůstu, řeklo by se trpaslík. Pokud budeme v našem příspěvku toto označení používat, pak pouze ve smyslu vystižení dobového pojmosloví, jako terminus technicus. M. Svoboda,⁷ který se zabýval etymologií českého slova trpaslík, uvádí staročeské podoby – piedimužík, mužíček, třpaslek, u barokních autorů už se používá trpaslík.⁸ V novověkých písemných pramenech se setkáme s výrazem nanus, pumilio, pygmaeus, v němčině pak der Zwerg, der Zwerch.

Fenomémem dvorních trpaslíků v německy mluvících zemích v raném novověku včetně obsáhlého úvodu vývoje vnímání trpaslíků v minulosti se podrobně zabývala E. Seemann,⁹ která uvádí také seznam přibližně 250 osob malého vzrůstu, známých jménem, převážně dvorních trpaslíků, kteří působili mezi lety 1550–1750 na velkých i menších světských i církevních dvorech v celé Evropě. Pro období druhé poloviny 15. až poloviny 18. století se odhaduje počet až 1 000 osob, většinou však anonymních, které působily ve službách šlechticů jako řádní a placení členové dvora, kde mohly dosáhnout i vysokého postavení. Známý je např. architekt, dvorní komorní rada a vrchní stavitel François Cuvillies (1695–1768), který byl ve službách bavorského kurfiřta Maxmiliána II. Emanuela¹⁰ nebo často portrétovaný Perkeo (Clemens; * kol. 1700, † po 1742), dvorní trpaslík a „blázen“ v Heidelbergu.¹¹ Ve své studii o dvorním a komorním trpaslíku Johannu Franzi von Meichelböckovi, který byl oblíbeným společníkem tří salzburských arcibiskupů v letech 1711–1746, se věnuje G. G. Bauer také obecné historii dvorních trpaslíků, uvádí však i životopisy dalších známých osobností mezi nimi.¹² Je možné sledovat rozdílný stav bádání zejména v německy hovořících zemích a v našem prostředí, kde

⁷ SVOBODA, Milan: *Jak starý je trpaslík? (Etymologie a užití slova v češtině)*. Ústecký sborník historický 2005, s. 249–261.

⁸ SVOBODA, Milan: *Jak starý je trpaslík?*, s. 251–254.

⁹ SEEMANN, Eva: *Hofzwerg. Kleinwüchsige Menschen an deutschsprachigen Fürstenhöfen der Frühen Neuzeit*. Frühneuzeit Forschungen Bd. 24, Göttingen 2023, s. 25, 509–517.

¹⁰ SEEMANN, Eva: *Hofzwerg*, s. 510.

¹¹ SEEMANN, Eva: *Hofzwerg*, s. 514.

¹² BAUER, Günther Georg: *Der Hochfürstliche Salzburger Hof- und Kammerzwerg Johann Franz von Meichelböck (1695–1746)*. Mitt(h)eilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 129, 1989, s. 227–294.

se tomuto tématu zatím nikdo soustavně nevěnoval. Okrajově je zmiňováno v rámci dějin umění, kdy je kladen důraz spíše na zpodobnění osob s růstovou deformací (sochy, grafiky apod.).¹³

Podobná situace je ale také v odborné literatuře archeologické i antropologické, a to zejména proto, že nálezů kosterních pozůstatků osob s poruchou růstu, ať už s růstovou retardací, nebo naopak s nadměrným vzrůstem, není mnoho. Další příčinou může být stav zpracování nálezů. Příčinám růstových poruch se věnovala ve své bakalářské práci z roku 2006 M. Pechníková,¹⁴ která uvádí 18 známých antropologických nálezů achondroplazie, z toho jeden z území České republiky, konkrétně skelet dospělé ženy s výškou postavy 110–115 cm z kostnice v Mělníce datovaný do 15. století.¹⁵ Dalších deset případů achondroplazie a jiných typů disproporčního trpaslivství předkládají zahraniční studie.¹⁶ Nejstarší doložený případ achondroplazie je hrob adolescenta z jeskyně Romito v italské Kalábrii z období mladého paleolitu (cca 11 150 let př. n. l.). Další doklady pochází z celého světa z různých období pravěku až po novověk (včetně předkolumbovské Ameriky).¹⁷

¹³ Například BOHDÁLKOVÁ, Alena: *Trpaslíci v barokním sochařství českých zemí*. Olomouc 2015 (nepublikovaná bakalářská práce). Online: <https://theses.cz/id/0u9jhw/> [cit. 9. 8. 2023]. Nebo HEILANDOVÁ, Lucie: *Roztomilé maličkosti aneb zrcadlo bláznovství ve sbírkách historického fondu MZK*. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 20. odborné konference Olomouc, 20.–21. září 2011. Olomouc 2012, s. 5–21. Online: <https://vmdelta.vkol.cz/data/soubory/import/konf20/01heilandova.pdf> [cit. 9. 8. 2023].

¹⁴ PECHNÍKOVÁ, Markéta: *Poruchy růstu našich předků*. Brno 2006 (nepublikovaná bakalářská práce). Online: <https://theses.cz/id/2jof1u/> [cit. 25. 8. 2023].

¹⁵ Popsáno Emanuele VĚČKEM: *Nálezy nanosomie u prehistorických a historických populací*. Zprávy Československé společnosti antropologické při ČSAV 24, 1971, č. 1–2, s. 9; PECHNÍKOVÁ, M.: *Poruchy růstu*, s. 29.

¹⁶ NATER, Catelijne – THEUWS, Frans C. W. J. – WATERS-RIST, Andrea L.: *Osteological evidence of achondroplasia in an individual from medieval Reusel, the Netherlands*. *Journal of Paleopathology* 26, 2016, s. 73–83. Online: https://www.academia.edu/30446260/Osteological_evidence_of_achondroplasia_in_an_individual_from_medieval_Reusel_the_Netherlands [cit. 10. 8. 2023]. Nový nález z Polska popisují MATCZAK, Magdalena D. – KRENZ-NIEDBAŁA, Marta – ŁUKASIK, Sylwia – BUIKSTRA, Jane E. – WYRWA, Andrzej Marek – PEARSON, Jessica: *Skeletal dysplasia of an adult male from medieval Łekno in Poland, Central Europe*. *International Journal of Osteoarchaeology* 32, 2022, č. 6, s. 1300–1309. Online: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/oa.3155> [cit. 10. 8. 2023].

¹⁷ HORÁČKOVÁ, Ladislava – STROUHAL, Eugen – VARGOVÁ, Lenka: *Základy paleopatologie*. In: MALINA, Jaroslav (ed.): *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie*, sv. 15, Brno 2004, s. 49.

3. Popis nálezu

V rámci třetí etapy archeologického výzkumu v areálu Křížkovského 10, která byla zahájena v září 2016, byl archeologicky rozebírán objem dvou nově naplánovaných suterénních místností v severním křídle budovy. Menší místnost (7 × 6,3 m), v současné době suterén pod vrátnicí, byla označena jako sonda S30/16. Po strojním odebrání přibližně jednoho metru navážky pokračovalo ruční kopání archeologického terénu. Již velmi záhy se objevily první hroby ze zaniklého hřbitova. Hrob zaevidovaný jako H176 se nacházel ve čtvrté sledovatelné etáži hrobů.¹⁸ Dno hrobové jámy (224,43 m n. m.) bylo v hloubce 1,5 m pod povrchem na začátku archeologického výzkumu, tedy 2,4 m pod úrovní původní podlahy místnosti v přízemí. Hrobová jáma situovaná ve směru západ – východ byla obdélného půdorysu (1,7 × 0,55–0,66 m; obr. 2). V hrobové jámě se dochovaly stopy dřevěné rakve, a to ve formě hnědě zbarvené hlíny a ojedinělých třísek, které bylo možno sledovat na všech čtyřech bočních stranách i na dně. Část kostry překrývaly zbytky víka, vzhledem k jeho velmi špatnému zachování však nelze určit přesný typ. Rakev měla lichoběžníkovitý půdorys, směrem k nohám se zužovala.¹⁹ Delší bočnice byly ke dnu přibity železnými kovanými hřebíky, z nichž pět se dochovalo *in situ*. Zemřelý byl pochován hlavou k západu, v poloze na zádech, s nataženými dolními končetinami a měl překřížené předloktí, což byla jedna z běžných poloh.²⁰ Kosterní pozůstatky byly poměrně dobře zachovalé, byla však poškozena obličejová část lebky a levá pažní kost nebyla zcela v anatomické poloze. Kromě výše uvedených hřebíků je jediným movitým nálezem z hrobu H176 jen drobný kovový špendlík s kulatou hlavičkou a zbytek textilie.²¹

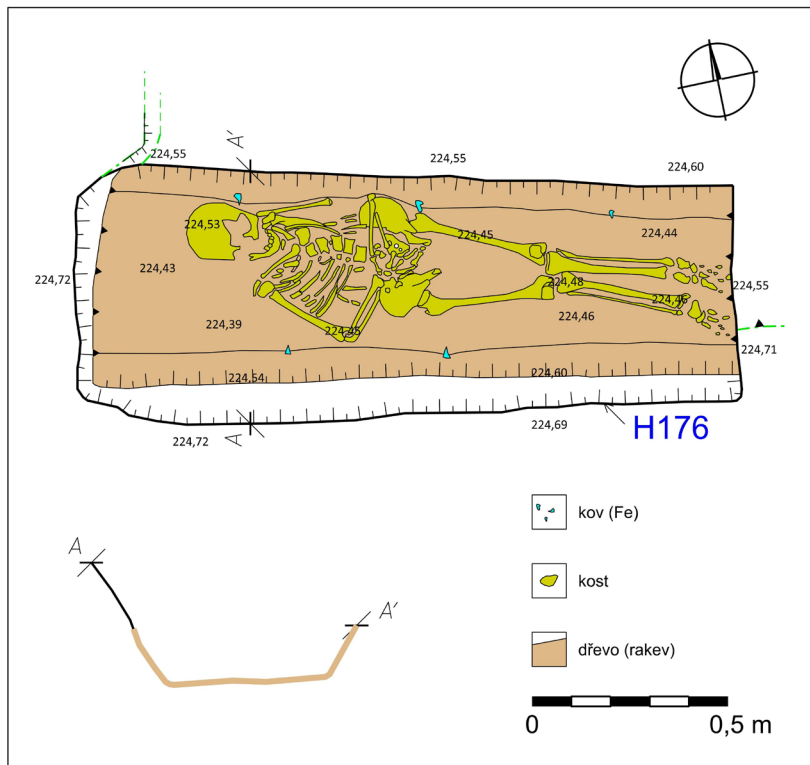
Antropologická analýza kosterních pozůstatků nalezených v hrobě H176 provedená v roce 2020 prokázala, že se jedná o skelet juvenilního muže (odhad dožitého věku činí 15 až 20 let). Jeho kostra vykazuje výrazné zkrácení dlouhých kostí horních i dolních končetin, což má za následek odhad výšky

¹⁸ Hrob H176 byl preparován ve dnech 17.–18. listopadu 2016, následně byla provedena kresebná a fotografická dokumentace a nakonec dne 21. listopadu 2016 kosterní pozůstatky vyzvedl antropolog Mgr. Lukáš Šín, Ph.D. Na terénní práci se podíleli také studenti archeologie z katedry historie UPOL, kteří zde vykonávali praxi.

¹⁹ Vnitřní rozměry rakve u dna: délka 1,64, šířka 0,31–0,41 m. Měřitelná výška bočnic: 0,14–0,17 m.

²⁰ Blíže k orientaci novověkých hrobů např. KRÁLÍKOVÁ, Michaela: Pohřební ritus 16.–18. století na území střední Evropy. In: MALINA, Jaroslav (ed.): *Panoráma antropologie biologické – sociální – kulturní*, sv. 35, Brno 2007, s. 39–41, 160–161.

²¹ Špendlík z barevného kovu, délka 10 mm, průměr hlavičky 1,5 mm; útržek textilie o rozměrech cca 23 × 30 mm; nalezeno v oblasti žeber na pravé straně.

Obr. 2: Kresebná dokumentace hrobu H176 (digitalizace Jan Grégr).

postavy v rozmezí nízkých hodnot $130,95 \pm 3,96$ cm (obr. 3). Jedná se o jedince s gracilní tělesnou stavbou bez projevů zátěžového stresu a nejen se zkrácením těl dlouhých kostí, ale i deformitami jejich koncových částí. Zatímco tyto kosti nesou tvarové a velikostní změny, ploché lebeční kosti spolu s oběma kostmi klíčními mají očekávanou fyziologickou velikost a morfologii.²² To nám dovoluje určit, že tento jedinec byl postižen dědičnou formou zakrslosti způsobenou útlumovou poruchou enchondrální osifikace, to znamená osifikace probíhající uvnitř chrupavky. Naopak ploché kosti lebky a klíčky, tedy kosti osifikující na podkladě vaziva (endesmální osifikace), zasaženy

²² ŠÍN, Lukáš: *Antropologická zpráva: Olomouc – Křížkovského 10 (okr. Olomouc), etapa III./2.* Olomouc 2020 (nepublikovaná antropologická zpráva, Archeologické centrum Olomouc), s. 85–99.

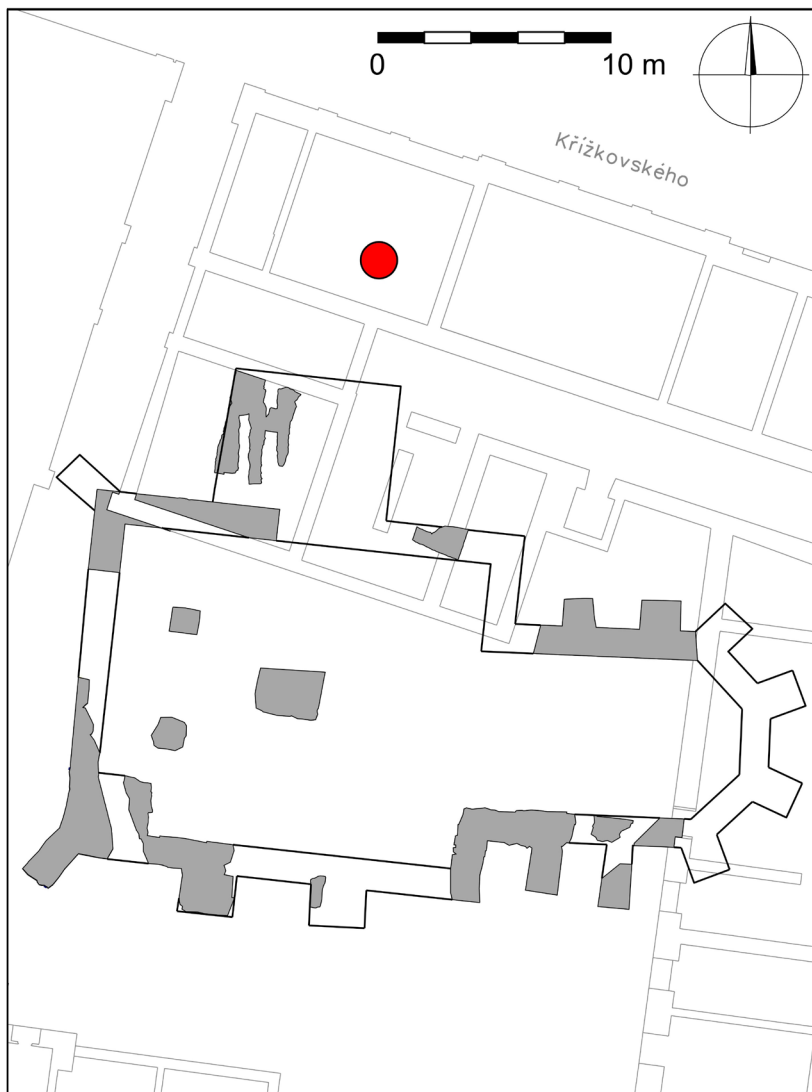
Archeologický nález a jeho stopa v písemných pramenech.
Hrob jedince s poruchou růstu ze hřbitova u sv. Petra v Olomouci

Obr. 3: Srovnání velikosti pravé vřetenní kosti jedince s normálním vývojem (nahore) a jedince z hrobu H176 (foto Lukáš Šín).

Obr. 4: Primární pohřební poloha jedince z hrobu H176 se zjištěnou hyperlordózou bederního úseku páteře, označeno červenou šipkou (foto Lukáš Šín).

Obr. 5: Poloha hrobu H176 severně od kostela sv. Petra, jehož barokní půdorys je rekonstruován na základě archeologických pramenů (digitalizace Jan Grégr).

nejsou. Tato porucha se označuje jako achondroplazie a spolu s dalšími více než 450 dědičnými poruchami, které postihují nejen kosti, ale i chrupavky spolu se svaly, šlachami a vazy, patří mezi kosterní dysplazie.²³ Diferenciální diagnózu jsme ovšem neprováděli. Tafonomickou analýzou jsme zaznamenali výraznou bederní lordózu (hyperlordózu), která se projevuje zvětšeným vyklenutím bederního úseku páteře směrem dopředu (obr. 4). Taková hyperlordóza je jedním z obecných habituálních znaků, jimiž se tato porucha růstu projevuje. Pro achondroplazii je dále typický nerovnoměrný růst, trup bývá obvyklé délky, končetiny jsou však velmi krátké. Těžiště těla se posouvá kraniálně směrem k hlavě. Objevuje se nepoměr délky bérce ke stehnu, respektive předloktí k paži. Ruce jsou krátké, široké, prsty stejné délky i tvaru. Deformity v oblasti dlouhých kostí dolních končetin mají za následek zejména vybočená kolena (*genua vara*; z lat.). Nositelé této poruchy však mají normálně vyvinuté svalstvo. Mobilita se značně různí, někteří jedinci bývají i neobvykle hbití, pro řadu z nich je však pohyb obtížný. Jedinci postižení achondroplazií nemají nijak snížený intelekt.²⁴

Hrob H176 není možné zcela přesně datovat. Došlo sice k superpozici s dalšími staršími i mladšími hroby, ale v žádném nebyl nalezen spolehlivě datovatelný předmět. Tři starší i jeden mladší hrob, které se s hrobem H176 přímo překrývaly, obsahovaly jen běžné, chronologicky málo citlivé devocionálie (zbytky růžence z kostěných korálek a s kovovým křížkem, mariánskou medailku a mosazný křížek²⁵). Hrob H176 tak spadá do barokního horizontu hřbitova, do širšího období druhé poloviny 17. až první poloviny 18. století.

Hrob H176 se nacházel v severní části hřbitova, severně od věže kostela sv. Petra (obr. 5). Na stejném místě bylo během uvedeného období pochováno nejméně dalších 21 jedinců.²⁶ Z toho sedm jedinců zatím není antropologicky určeno, ze zbývajících byly čtyři hroby dětské a 10 pohřbených byli dospělí,

²³ AUFDERHEIDE, Arthur C. – RODRÍGUEZ-MARTÍN, Conrado: *The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology*. New York: Cambridge University Press, 2011, s. 357–360.

²⁴ ROBERTS, Charlotte – MANCHESTER, Keith: *The Archaeology of Disease*. Stroud: The History Press, 2010, s. 59–61.

²⁵ Křížek „*Immaculata conceptio*“, typ Vita praesta podle Omelky – Řebounkové – Šlancarové, kteří uvádí dobu jeho oběhu mezi roky 1700–1850, měl u sebe zesnulý pochovaný až po mladíkovi z hrobu H176 (OMELKA, Martin – ŘEBOUNOVÁ, Otakara – ŠLANCAROVÁ, Věra: *Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha-Malá Strana)*. II. Speciální kříže. Archeologie ve středních Čechách 14, 2010, s. 481–482).

²⁶ Vzhledem k tomu, že se hroby různé překrývaly, byl vybrán referenční prostor o velikosti 2 m³ s hrobem H176 uprostřed. Tento výčet nečiní souhrn všech jedinců pohřbených ve vymezeném prostoru, starší hroby byly tak porušeny, že nebylo možno rozlišit hrobové jámy, ani celé skelety nebo jejich větší části v anatomické poloze.

šest žen a čtyři muži. Mladík s poruchou růstu byl tedy pochován ve své době běžným způsobem a na místě, které nebylo nijak výjimečné.

4. Písemné prameny

Jedinec menšího vzrůstu a s tělesným postižením však ve společnosti výjimečný a nápadný byl. Zvláště v době, kdy vrcholila obliba dvorních šašků a trpaslíků. Položili jsme si otázku, zda náš mladík nezanechal stopu také v písemných pramenech. Jako jeden z možných zdrojů se nabízela matrika narozených, oddaných a zemřelých farnosti sv. Petra a Pavla dochovaná ve dvou knihách (Liber Nro I: 1667–1753, Liber Nro II: 1754–1784).²⁷ Rešerši matriky prováděl Tomáš Jelínek a zjistil při ní zajímavý zápis. V prvním díle matriky, oddíle zemřelých totiž našel k roku 1718 tento záznam:²⁸

„In Martio

24. Sepultus est Pigmeus apud R^{mus}. ac Ill^{mus}: Comitem a Tuhrn Cath. Ecclae Olom: Canonicum.“

Tedy nejpozději do března 1718 jistý „Pigmeus“ pobýval u olomouckého kanovníka. Při ověřování konkrétního kanovníka jsme zjistili, že ze sídelních kanovníků v období prvních dvaceti let 18. století žádný nenesl přesně zapsanou podobu jména – Tuhrn. V daném období působili při olomoucké kapitule tři možní kanovníci se jménem začínajícím na T:²⁹

- 1) Otto Karel Kryštof hrabě Thürheimb, narozen 18. prosince 1664, nesídelním kanovníkem olomouckým se stal 13. září 1694, za sídelního byl přijat 22. prosince 1702. Avšak zemřel na mor již 14. srpna 1715 a následujícího dne byl pohřben v katedrální kryptě.

²⁷ ZAO Olomouc, fond Sbírká matrik Severomoravského kraje, NAD: 165, inv. č. 5569, sign. O I 1, Olomouc, římskokat. f. ú., Sv. Petr a Pavel, časový rozsah: 1667–1753. In: Digitální archiv Zemského archivu v Opavě – Matriky [online databáze]. Zemský archiv v Opavě, ©2023, poslední aktualizace: 2020-05-16. Online: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=be981040-f13c-102f-8255-0050568c0263> [cit. 28. 8. 2023]; ZAO Olomouc, fond Sbírká matrik Severomoravského kraje, NAD: 165, inv. č. 5570, cit. v pozn. 4.

²⁸ ZAO Olomouc, fond Sbírká matrik Severomoravského kraje, NAD: 165, inv. č. 5569. In: <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=be981040-f13c-102f-8255-0050568c0263&scan=14290285b39c40faa93c376345a558d1&parentType=10041> [cit. 20. 8. 2023].

²⁹ ZEMEK, Metoděj. *Posloupnost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátku až po nynější dobu. II. 1658–1944*. Olomouc: Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, č. 85, 92 a 98.

- 2) Jan Vilém hrabě Thürheimb, synovec Karla Kryštofa, narodil se v Linci 3. srpna 1692, nesídelním kanovníkem olomouckým byl jmenován papežskou provizí 14. září 1703, poté studoval v letech 1711–1714 na univerzitě v Lovani. Na kanonikát rezignoval 13. října 1724 ve prospěch svého bratra Leopolda Maxmiliána.³⁰ Zemřel ve Weibergu 23. dubna 1749.
- 3) Jan Matyáš hrabě z Thurnu a Valsassiny (nebo též z Turri a Valessasina), který se narodil 19. září 1683 v Plzni, studoval v Praze a ve Vídni (1699–1702). Na kněze byl vysvěcen 20. června 1706 ve Vídni. Za nesídelního kanovníka olomouckého byl zvolen 20. února 1699. Byl také kanovníkem katedrální kapituly u sv. Jana ve Vratislavi a kolegiátní kapituly u sv. Kříže tamtéž. Za sídelního kanovníka olomouckého byl přijat 17. září 1706.³¹ Jako kanovník kustos byl jmenován 5. března 1731 prelátem, arcijáhnem kapituly a instalován 1. dubna téhož roku. Zemřel 6. listopadu 1746 a o dva dny později byl pohřben v olomoucké katedrální kryptě.

Vzhledem k ostatním zápisům v matrice, kde jsou jména psána poměrně pečlivě, nezkrácená a v případech potřeby na konci řádku rozdělená, se domníváme, že při psaní došlo omylem k přehození písmen a šlo tedy o hraběte z Thurnu a Valsassiny.³²

Osobností tohoto duchovního a zejména jeho mecenášskými aktivitami se podrobně zabýval P. Suchánek.³³ Z jeho prací vyplývá, že právě tento vzdělaný a zcestovalý kanovník, silně orientovaný na umění, hudbu a vůbec podporu dobové kultury mohl na svém dvoře zaměstnat i dvorního trpaslíka. Jan Matyáš pocházel z významné aristokratické rodiny, jeho otec Karel Maxmilián

³⁰ Vstoupil do státní služby, v níž dosáhl hodnosti císařského a zemského rady. Později se stal prezidentem zemědělství v Rakousku. Oženil se s Marií Albertinou, rozenou hraběnkou ze Sprinzersteinu.

³¹ Roku 1720 se stal infulovaným proboštem u sv. Petra v Brně, 1725 byl asesorem biskupské konzistoře, 1730 pak arcijáhnem opavským.

³² Navíc si můžeme povšimnout, že o necelý rok dříve, 19. června 1717 je v matrice záznam o pohřbu jiného zaměstnance hraběte, jehož jméno je tentokrát zapsáno Thurn. Od roku 1722 jsou v matrice již všichni zemřelí z domu hraběte uváděni a/de Turri (14×), Turi (1×), samotný kanovník pak jako „comes a Turri et Vallesassina“ (ZAO Olomouc, cit. v pozn. 28).

³³ SUCHÁNEK, Pavel: *Olomoucký kanovník Jan Matyáš z Thurnu a Valsassiny, sběratel a mecenáš*. In: ELBEL, Martin – JAKUBEC, Ondřej (eds.): *Olomoucké baroko. Proměny ambicí jednoho města*. 1. Úvodní svazek. Olomouc 2010, s. 269–274; SUCHÁNEK, Pavel: *Metropolitní kapitula v Olomouci a umění v 18. století*. In: JAKUBEC, Ondřej – PEROUTKA, Martin (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. 3. Historie a kultura, Olomouc 2011, s. 43–52; SUCHÁNEK, Pavel: *Triumf obnovujícího se dne. Umění a duchovní aristokracie na Moravě v 18. století*. Brno 2013, s. 146–154. Panu docentu Pavlu Suchánkovi děkujeme za konzultaci k osobě kanovníka Thurnu, jakož i za podněty k dalšímu studiu.

patřil mezi vlivné dvořany císaře Leopolda, později císařovny Eleonory. Matka Anna Dorotea byla dcerou slavného vojevůdce Ludvíka Raduita de Souches. Vlastnil rozsáhlou sbírku uměleckých předmětů, zbraní, ale i hudebních nástrojů, obsáhlou knihovnu, působil jako hudební mecenáš.³⁴ Uplatňoval však také sociální citění – podporoval trinitáře a vykupování křesťanských otroků ze zajetí.³⁵

5. Závěr

V příspěvku jsme se pokusili vyhodnotit archeologický nález kosterních pozůstatků mladíka s poruchou růstu, který je unikátní jak v rámci prozkoumaného hřbitova u kostela sv. Petra, tak i v širším středoevropském prostoru. Podařilo se doložit, že v Olomouci v období, do kterého nález časově spadá, podobně postižený člověk – neznámo jak dlouho – žil, zemřel a byl dne 24. března 1718 pochován právě na svatopetrském hřbitově a že tato osoba patřila do domu olomouckého kanovníka Jana Matyáše hraběte z Thurnu a Valsassiny. Nicméně, nelze s jistotou tvrdit, že se jedná o totožného jedince, je zde jen velká míra pravděpodobnosti.

Zajímavým odrazem reality může být skutečnost, že zemřelý jedinec byl v matrice zapsán beze jména, jen jako Pigmeus. Byl tak obecně známý, nebo naopak v Olomouci úplně nový? Jaké bylo skutečné vnímání postiženého jedince společností? Převládala posměch, obavy z jiného? Vždyť i Komenský psal „Prostřední postava nejlepe jest v míru. Nebo obr k strachu jest, trpaslík k smíchu.“³⁶ Na druhou stranu moderní studie představují řadu dvorních trpaslíků, kteří měli úctu svého okolí.³⁷ Archeologická situace jen naznačuje, že při uložení do hrobu nedošlo k výjimce – nebyl na nějakém zvlášť vymezeném místě, oddělen od okolních hrobů, ale naopak hrob byl jedním z mnoha dalších. Ale to je asi vše, co může archeologie doložit.

Náš příspěvek může tedy být i podnětem k dalšímu studiu pramenů, které by mohly alespoň zčásti odpovědět na nové otázky. Může zároveň podnítit zájem o problematiku dvorních trpaslíků v českých zemích.

³⁴ ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století I*. Praha 1987, s. 88.

³⁵ SUCHÁNEK, P.: *Triumf*, s. 150.

³⁶ Citováno dle SVOBODA, M.: *Jak starý je trpaslík?*, s. 254.

³⁷ Například o Johannu Franzi Meichelböckovi prameny píší jako o „Fränzl Zwerg“, ale zároveň se uvádí, že byl svými současníky osloven jako „Baron von Meichelböck“ (SEEMANN, E.: *Hofzwerge*, s. 131). V inventářích zámku Mirabell, letní rezidence salzburských arcibiskupů, zapsal písař „Im Vorzimmer, wo der Herr Zwerg logieret“ (BAUER, G. G.: *Der Hochfürstliche*, s. 260).

Zkratky:

NPÚ ÚOP v Olomouci – Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci

římskokat. f. ú. – římskokatolický farní úřad

SOkA Olomouc – Státní okresní archiv Olomouc

UPOL – Univerzita Palackého v Olomouci

ZAO Olomouc – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

Archaeological Find and its Trace in Written Sources. Grave of an Individual with Growth Disorder from St. Peter's Cemetery in Olomouc

Abstract

This study deals with selected findings from archaeological research in a part of the cemetery of the defunct parish church of St. Peter (Olomouc, Křížkovského Street Nr. 10). This cemetery was used for burials from the Middle Ages until 1784. The described findings include grave H176, in which an individual with a growth disorder (achondroplasia) was buried sometime during the Baroque period (1650–1750) and probably with the typical appearance of disproportionate dwarfism (shorter limbs, swaying or hunching of the back). In contemporary sources, these people were referred to as *nanus*, *pumilio*, *pygmaeus* (Latin), *der Zwerch/Zwerg* (German); *piedimužik*, *mužiček*, *třpaslek* (Old Czech). The aim of this study was to evaluate this uncommon archaeological find and to research whether a person who was different in some way also left a mark in contemporary written sources. The deceased was buried in a wooden coffin in a supine position with his head to the west and his feet to the east, his arms crossed down into his pelvis. The skeleton was well preserved, except for the facial part of the skull, which was damaged. The skeleton is that of a juvenile male with an estimated age of 15 to 20 years, with a gracile physique, marked shortening of the long bones of the limbs, and the spine exhibits excessive lordosis. A stature estimate of $130,95 \pm 3,96$ cm. The registries of closed parishes of St. Peter and Paul in Olomouc from 1667–1784 were chosen as the primary source of comparative information. An inscription was found for 24 March 1718 stating that a “*Pigmeus*” was buried from the house of the count and canon “Tuhrn,” who was Johann Matthias, Count

of Thurn and Valesassina, the resident canon of Olomouc in 1706–1746. The Count was an important patron and collector of art with a European outlook, and therefore the presence of a dwarf in his court would not have been extravagant at the time. Although chronologically the archaeological find corresponds to the record in the parish register, these two individuals cannot be completely identified with 100% certainty.

Keywords: Olomouc; archaeological find; achondroplasia; court dwarf; Canon Johann Mathias Thurn

Mgr. Hana Dehnerová, e-mail: dehnerova.hana@npu.cz, National Heritage Institute, Regional Office in Olomouc

Bc. Tomáš Jelínek, e-mail: jelinek.tomas@npu.cz, National Heritage Institute, Regional Office in Olomouc

doc. PhDr. Jitka Jonová, Th.D., e-mail: jitka.jonova@upol.cz, Palacký University Olomouc, Sts Cyril and Methodius Faculty of Theology, Department of Church History and History of Christian Art

Mgr. Lukáš Šín, Ph.D., e-mail: sin@ac-olomouc.cz, Olomouc Archaeological Center.